

CRISTALL, pres, per via semi-popular, del ll. *crystallus* id., i, aquest, del gr. *κρυσταλλος* 'glac', 'crystal·l'. □ 1.^a doc.: *crestall*, S. XIII; *crystall*, S. XIV.

«Dins un arbre més un mirayll / qui era pus beyll que *crestayll*», *Set Savis*, v. 2101; *crestall* apareix també en algun passatge de Llull (si bé potser hi ha *crystall* en algun altre); «e-s en la vostra gent, senyor, no hi ha mestall, / que trastuit són d'un cor; e null no se'n barall! / Qu' axí er la verdats, que-l valent d'un *crestall* / no prèson l'als del món ---», Muntaner (Sermó, v. 58, Casac. VIII, 10); «si lo *crestayll* se engendra, sobre la tremuntana, del glas», *Corbatxo* (BDLC XVII, 44); «deuria viure munde, e sa casa, com a *crestall*», StVicentF (*Serm.* I, 84.26; també *Quar.*, 300, 31).

No sembla haver-hi testimonis, o no en coneixem, de la forma més savia *crystall* fins als que citen el DAG i AlcM del *Llibre dels Àngels* i de les *Ordinacions* del Cerimoniós; és també la que veiem en JoMartorell: «en lo aleujament del rey, stava una dona tota d'argent --- e les mamelles que un poch li penjaven --- e l'aygua que exia de les mamelles dava en un bell safareig de *crystall*; en l'altr' estància --- havia una donzella tota d'or --- tenia les mans baxes endret la natura, e de allí exia vin blanch --- e aquell vi dava en un safareig de vidre *crystalli*» (§ 47, Ag. I, 137); o sigui que davant la *i* del sufix la dissimilació mantenia encara la *e*. «*Crystall*: christallus; cosa de *crystall*: christallinus», OPou (*TbPu.*, 185). En les Llegendes Rimades de la Bíblia de Sevilla la rima obliga a llegir *crystal* (en el ms. *crestayll*): «de forma eren cominal, / luens eren com a *crestal*: / d'aur eren tots, so sapiats, / per so com és matayll presats» (v. 1071, *Lleuencs*, 237), segurament per llicència poètica i provençalisme alhora.

Aquesta forma ben antiga i ja caducada amb *e'*, fou mantinguda encara per molts, fins al S. XIX, no sols a les Illes sinó també, en certs nivells socials i comarcals, en el Princ.: «los sombreros qu'elles porten relluhén més que *crystall*», cançó tradicional MilàF (recollida a l'Espluga de Francolí, *Romlo.*, 253E); sobretot a les Balears, on endemés es pronuncia *crestai*, ço que ens acaba de mostrar que en això féu un paper una confusió popular amb *crestall* 'cresta de serra, cresta entre dos solcs', i potser també la influència de l'adjectiu ('crystal·l'), amb el caràcter que ja he indicat. Altrament també en oc. i francès antics es troba *crystal*. Diversos escriptors floralistes encara insistien en *crestall*, però Verdager ja distingia netament els dos parònims, apartint *crystall* i *crestall*, com hem vist a CRESTA, en una mateixa estrofa. No és justa l'observació d'AlcM que «modernament s'ha introduït bastant en el llenguatge parlat la forma *crystal*, per influència castellana»: no s'ha sentit mai tal cosa en els parlars del Princ., ni en general en els del Continent, que jo sàpiga (barbarisme d'algun mallorquí?).

DERIV.: *Cristaller*; *cristalleria*. *Cristalli* [*crestalli*, JoMartorell, veg. supra; «axí puch deixar d'amar-te, / pastora, sia què sia, / com pot el mar axugar-se / de sas ayguas *crystalinas*», Rafael Bover, c. 1625, en

JqMBover, *BiEscrBal.*, 118, v. 36; per a l'ús en física, EdFontserè, *El. Ci. Fi. Nat.*, gloss.; «en la pron. vulgar es diu *crystalí*», a penes mai: el que ha predominat fortament fins a primers de segle és *kristolí*, Belv., Lab. i bastant general Bna., 1910-30]; *crystallinitat*; *crystallitzar* [-*alisar*, 1803, Belv.; 1839 Lab.]; *crystallització* [id.], -*itzable*, -*itzador*.

CPT.: *Cristallografia*; -*gràfic*. *Cristal·logènia*. *Cristal·loide*.

Crister, *cristeri*, V. *crestiri*

CRISTIA, pres del ll. *christianus* id., derivat de *Christus* 'Crist', gr. *Χριστός* id., pròpiament l'ungit', nom verbal de *χρω* 'jo unto, ungeixo'. □ 1.ª doc.: orígens (*Homilies*): «Caritat és pròpiament que om am Déu màs que nula res, e tot *crístia* així com si eleix <'si mateix'> --- é l'amor de Déu e de tot *crístia*», 1° 1v18.

Com és sabut, és molt estesa a l'Edat Mitjana i fins predomina, en els Ss. XIII-XIV, la forma dissimilada *crestià*; totes dues apareixen en Llull: «lo sant hom anà en terra de sserrayns, e preycava e --- lo rey sseray féu fer manament a aquel sant *crestià* que exis de tota sa terra --- e dix-li aquestes paraules: —O foll *christià*, qui ha menyspreat mon manament --- e demanà al *crestià*, qui era ocasió de son coratge, per la qual arremia totes les forces ---» (*Blanq.*, NCl. I, 255.14, 256.7). Però amb *e* ho trobem en quasi tots els clàssics antics: és sabut que amb aquesta forma titulava Eiximenis la seva gran «obrada», *Lo Crestià*; «pus déus li havia dada tanta de gràcia que la fiyla del Emperador Manuel, qui era en aquel temps lo meylor hom de *chrestians*, era venguda en sa vila», Jaume I (*Ag.*, p. 9); «donaren-los molt cruel batalla, en la qual moriren molts *chrestians*», «yo-m tinguera per lo més benaventurat *crestià* del món si tingués un fill axí virtuós», JoMartorell (*Ag.* I, 23, 253); tanmateix *crístians* ibid. I, 69. Per als *crístians de la cintura* ('crístians del Llevant musulmà'), veg. *cintura* (CE-NYIR), i StVicentF (*Quar.*, 38.39).

És conegut el trasllat vulgar de significat, per virtut del qual la gent senzilla fa sinònim *crístia* de 'persona'. A les muntanyes del poble d'Albera hi ha un indret conegut per *lo Krástiàne*, perquè hi ha un dolmen, del qual devien excavar l'ossada d'una dona enterrada allà en temps remots, que per cert és bastant segur que de cristiana no ho era (1959). D'una de les menes de caragols més coneguts en diuen *caragols jueus* (corregir la xocant err. tip. *judeus* en AlcM, s. v. *crístià*, segurament pel color de la indumentària imposat als hebreus: per oposició a aquests en diuen *caragols crístians* dels altres, o simplement *kristiàns* (Torroja del Priorat, 1935); *crístiana* 'caragol gros fosc', Gandia (AlcM).

DERIV.: *Cristianal*. *Cristianar* [1391]. *Cristiandat* [a. 1325]: «ha crescut la *crestiandat*» (Finke, *Acta Ar.* II, 817), «ha contractat matrimoni ab la filla del rey de França, qui és la més bellíssima donzella que sia en tota la *crestiandat*», «me dispondré, si mester